

Кернякевич-Танасійчук Ю. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ТА КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

AREAS OF INTERACTION OF THE PENAL AND THE CRIMINAL PROCEDURAL POLICY OF UKRAINE

У статті проаналізовані основні питання взаємозв'язку кримінально-виконавчої та кримінальної процесуальної політики України. Обґрунтовується суттєвий вплив кримінальної процесуальної політики України на кримінально-виконавчу через Кримінальний процесуальний кодекс України, який є основним джерелом кримінальної процесуальної політики. Визначаються та досліджуються окремі напрями взаємодії кримінально-виконавчої та кримінальної процесуальної політики.

Ключові слова: кримінально-виконавча політика, кримінальна процесуальна політика, стадія виконання вироку, звільнення від відбування покарання, судимість.

В статье проанализированы основные вопросы взаимосвязи уголовно-исполнительной и уголовной процессуальной политики Украины. Обосновывается существенное влияние уголовной процессуальной политики Украины на уголовно-исполнительную через Уголовный процессуальный кодекс Украины, который является основным источником уголовной процессуальной политики. Определяются и исследуются отдельные направления взаимодействия уголовно-исполнительной и уголовной процессуальной политики.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная политика, уголовная процессуальная политика, стадия исполнения приговора, освобождение от отбывания наказания, судимость.

In the article the question of the relationship of the penal and the criminal procedural policies of Ukraine is analyzed. Significant impact of the criminal procedural policy of Ukraine on the penal policy through Criminal Procedure Code of Ukraine, which is the main source of criminal procedural policy, is proved. Some areas of interaction of the penal policy and the criminal procedural policy are defined and investigated.

Key words: penal policy, criminal procedural policy, stage of enforcement, exemption from punishment, criminal record.

Постановка проблеми. Кримінально-виконавче право являє собою наступний (опосередкований кримінальним процесуальним) і за охоплюваною сферою менш об'ємний етап реалізації кримінального права [1, с. 24].

Із твердження К. Шадріної можна зробити висновок, що кримінальне процесуальне право виступає «посередником», «проміжною з'єднуючою ланкою» між кримінальним і кримінально-виконавчим правом. А оскільки право є основним засобом втілення в життя політики, очевидно, що кримінальна процесуальна політика є проміжною ланкою між кримінальною та кримінально-виконавчою політикою.

Метою статті є визначення напрямів взаємодії кримінально-виконавчої та кримінальної процесуальної політики України та здійснення їх характеристики.

Виклад основного матеріалу. Питання взаємозв'язку кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права неодноразово ставало предметом дослідження широкого кола науковців.

І. Митрофанов зазначає, що кримінально-виконавче право та кримінальне процесуальне право тісно пов'язані між собою нормативними приписами, якими регулюються питання виконання вироку. Виконання покарання є складовою частиною реалізації обвинувального вироку, і з набранням ним законної сили втілюються в регульовані право-

відносини норми кримінально-виконавчого права [2, с. 114–115].

На наявності чималих конкретних дотичних позицій кримінально-виконавчого і кримінального процесуального права, зокрема на стадії виконання вироку, ухвали або постанови суду, наголошують М. Яцишин та П. Таргоній. Так, на конституційному рівні та рівні галузевого – кримінального та кримінально-виконавчого – законодавства закріплено принцип, згідно з яким правосуддя у нашій країні здійснюється тільки уповноваженим на те державним органом – судом. Тобто кримінальне покарання може бути застосоване тільки за вироком суду, а органи й установи виконання покарань застосовують відповідні примусові заходи та заходи виправного впливу, пов'язані з виконанням обвинувальних вироків [3]. Відповідно до ст. 533 Кримінального процесуального кодексу України, вирок або ухвала суду, які набрали законної сили, обов'язкові для осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, а також для усіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, і підлягають виконанню на всій території України [4].

Не менше дієвою, на думку вчених, є взаємодія Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК), Кримінального кодексу (далі – КК) і Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) щодо регламентації правового статусу осіб, які відбули

покарання, зокрема в частині погашення і зняття судимості (як різних форм припинення судимості). Крім того, ст.ст. 158, 159 глави 25 КВК України «Нагляд за особами, звільненими від відбування покарання» побудовані з врахуванням норм адміністративного, кримінального і кримінального процесуального права та Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі». Розмежування названих галузей права визначається тим, що кримінально-виконавче право регулює післясудову процедуру реалізації вказаних суміжних інститутів, а кримінальне процесуальне право – їх судову процедуру [3].

За твердженням авторів авторитетного підручника «Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини», професорів О. Литвинова та А. Степанюка, кримінально-виконавче право тісно пов'язане із кримінальним процесуальним правом, особливо з тими його нормами, що регламентують стадію виконання вироку і, зокрема, строки та порядок звернення вироку до виконання, підстави і порядок вирішення судом питань про застосування амністії, умовно-дострокового звільнення, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, звільнення від відбування покарання через хворобу тощо [5, с. 34].

На відміну від питання співвідношення та розмежування кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права, проблема взаємодії кримінальної процесуальної та кримінально-виконавчої політики є малодослідженою та потребує особливої уваги та ґрунтовного аналізу.

О. Загурський зазначає, що напрями кримінальної процесуальної політики диференціюються залежно від кримінальних процесуальних інститутів, які визначаються правовою природою кримінального процесуального законодавства, а також специфікою кримінальної процесуальної діяльності [6, с. 35]. Водночас науковець серед напрямів кримінальної процесуальної політики виділяє кримінальну процесуальну політику в сфері виконання судових рішень [6, с. 38].

Саме з цим напрямом кримінальної процесуальної політики у найбільш тісній взаємодії перебуває кримінально-виконавча політика.

З огляду на пропозицію Є. Назимка, здійснену в межах дослідження інституту покарання, про виділення кримінального процесуального складника правової політики у сфері протидії злочинності як сфери пенальної політики, кримінальна процесуальна сфера пенальної політики спрямована на визначення ряду положень з призначення справедливого та індивідуального покарання, процесуальних гарантій прав засуджених [7, с. 11]. Виходячи з такої точки зору, кримінальна процесуальна та кримінально-виконавча політика перебувають у взаємозв'язку, будучи складовими частинами так званої «пенальної політики», основним предметом якої є «покарання» як один із центральних інститутів усіх без винятку елементів політики у сфері боротьби зі злочинністю. Як ми вже зазначали, на

рівні кримінально-виконавчої політики визначається поняття, система покарань, кримінальна процесуальна політика закріплює порядок призначення покарань, а кримінально-виконавча політика відповідає за порядок виконання покарань тощо.

Крім того, як вдало підкреслює Є. Назимко, міжгалузевим характером також наділений інститут покарання неповнолітніх. Так, наука кримінально-виконавчого права досліджує шляхи досягнення мети покарання, засоби виправного впливу на неповнолітніх, порядок і умови відбування тих чи інших видів покарань, порядок звільнення від відбування покарання, тобто деталізує предмет кримінально-правової науки; наука кримінального процесуального права своїм предметом має низку положень із призначення справедливого та індивідуалізованого покарання, кримінальні процесуальні гарантії прав неповнолітніх [8, с. 214–215].

У результаті встановлення співвідношення та взаємодії кримінально-виконавчої політики з іншими складовими елементами політики у сфері боротьби зі злочинністю В. Кондратішина зазначає, що у законодавчому полі інтереси кримінально-виконавчої та кримінальної процесуальної політики України реалізуються через такі інститути права:

- 1) звільнення від покарання та його відбування;
- 2) виконання закону, який звільняє від покарання або пом'якшує покарання;
- 3) зняття і погашення судимості;
- 4) вирішення інших питань, пов'язаних із виконанням вироку (примусове лікування; зарахування строку попереднього ув'язнення у строк покарання; заміна штрафу на покарання у вигляді громадських або виправних робіт тощо) [9, с. 91].

У свою чергу, російська дослідниця М. Дікаєва, аналізуючи поняття «кримінальна політика» й основні напрями її реалізації у сфері призначення і виконання кримінальних покарань, доходить висновку, що з кримінальною процесуальною політикою пов'язана кримінально-виконавча, що свідчить про наявність зворотних зв'язків. Наприклад, деякі покарання (позбавлення спеціального, військового або почесного звання, класного чину і державних нагород) можуть бути виконані тільки судом із дотриманням процедур, передбачених КПК РФ. Суд під час виконання вироку розглядає комплекс питань (про відшкодування шкоди реабілітованому, заміну покарання у разі злісного ухилення від його відбування, скасування умовно-дострокового звільнення та ін. (ст. 397 КПК РФ)). За рішенням суду застосовуються примусові заходи медичного характеру у зв'язку з виявленим у засудженого психічним розладом, що не виключає осудності (ст. 18 КВК РФ); суд розглядає скарги засуджених та інших осіб на дії адміністрації установ і органів виконання покарань (ст. 20 КВК РФ) [10, с. 30].

На нашу думку, взаємодія кримінальної процесуальної та кримінально-виконавчої політики виявляється в наступних напрямках.

Набрання обвинувальним вироком суду законної сили визнається не лише стадією реалізації кримінальних процесуальних правовідносин, але й

стадією, з якої починається виконання покарання, якщо через нього втілюється в регульовані правовідносини кримінальна відповідальність. Із цього моменту в механізмі реалізації кримінальної відповідальності з'являються кримінально-виконавчі правовідносини, що упорядковуються нормами кримінально-виконавчого права, оскільки умови та порядок виконання (відбування) покарання визначається КВК України [2, с. 111].

Отже, стадія виконання вироку, будучи однією зі стадій кримінального процесу, одночасно регулюється кримінальним процесуальним та кримінально-виконавчим законодавством.

Кримінальна процесуальна політика «перетинається» з кримінально-виконавчою політикою з огляду на дію норми ст. 537 Кримінального процесуального кодексу України, яка закріплює перелік питань, які вирішуються судом під час виконання вироків [4].

Яскравим прикладом взаємодії кримінально-виконавчої та кримінальної процесуальної підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю може служити факт функціонування інституту звільнення від покарання та його відбування, який наділений міжгалузевим характером. Як ми вже згадували, Кримінально-виконавчий кодекс містить Розділ V «Звільнення від відбування покарання. Допомога особам, які звільнені від відбування покарання, контроль і нагляд за ними», а от у Кримінальному процесуальному кодексі, як зазначає О. Горох, окремого місця для процесуальних норм про звільнення від покарання традиційно чомусь не знайшлося. Законодавець розпоросив їх по окремих статтях Кодексу (зокрема, ч. 2 ст. 373, ч. 4 ст. 374, ч. 1 ст. 377, ст.ст. 471, 472, 537–540 КПК) [11, с. 202]. Очевидно, що така розпоросеність норм в Основному кримінальному процесуальному законі не сприяє їх ефективному правозастосуванню.

У ст. 155 КВК України визначено правовий статус осіб, які відбули покарання, зокрема: «Особи, які відбули покарання, несуть обов'язки і користуються правами, встановленими для громадян України, з обмеженнями, що передбачені для осіб, які мають судимість» [12]. А сам порядок зняття судимості передбачено у ст. 538 Кримінального процесуального кодексу України. З наведеного можемо зробити висновок про існування ще однієї ланки взаємозв'язків, що виникають у результаті звернення особи після відбуття покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі до суду з клопотанням про зняття з неї судимості.

До спільного знаменника можна також звести принципи кримінально-виконавчої та кримінальної процесуальної політики, зокрема, в частині загальноправових та міжгалузевих їх видів.

Наприклад, на думку О. Загурського, до принципів сучасної кримінальної процесуальної політики належать: 1) принцип законності; 2) принцип соціальної зумовленості; 3) принцип наукової обґрунтованості; 4) принцип (засада) доцільності; 5) принцип гуманізму; 6) принцип демократизму; 7) принцип

справедливості; 8) принцип комплексності; 9) принцип правового менталітету; 10) принцип відповідності міжнародним стандартам [13, с. 41].

Принципи законності, демократизму, гуманізму, доцільності та справедливості, притаманні кримінально-виконавчій політиці, водночас виступають і принципами кримінальної процесуальної політики зі своїми особливостями, характерними відповідній політиці і галузі кримінального процесуального права.

Вдалою з цього приводу є думка К. Шадріної, яка вважає, що, будучи інтегрованими в єдину систему, принципи галузей права кримінального циклу рівнозначні, мають однорідну правову природу, підпорядковані єдиній меті протидії злочинності, але мають визначену специфіку залежно від предмета і методу правового регулювання тієї чи іншої галузі права [1, с. 53].

Кримінальна процесуальна політика України може розглядатися як галузева наука в системі науки політики у сфері боротьби зі злочинністю, а також предметом вивчення однойменної дисципліни. А оскільки кримінально-виконавча політика виступає також як галузева наука та як навчальна дисципліна, очевидно, що відповідні підсистеми політики у сфері боротьби зі злочинністю поєднують тісні міжнаукові та міждисциплінарні зв'язки.

Ведучи мову про взаємозв'язок кримінально-виконавчої та кримінальної процесуальної політики, О. Пермінов стверджує, що кримінальна процесуальна політика покликана визначати стратегію, принципи, цілі, завдання, основні напрями діяльності правоохоронних органів, перш за все, судових, у стадії визначення та призначення покарань. У зв'язку з цим автор відзначає, що одними зі спеціальних органів, що реалізують кримінально-процесуальні норми, є слідчі ізолятори, які виконують і функції щодо виконання покарання у вигляді позбавлення волі щодо деякої категорії засуджених. Багато завдань, цілей та принципів кримінально-виконавчої і кримінальної процесуальної політики збігаються. Так, нині перед ними одним з основних завдань стоїть вирішення спільного питання про скорочення «тюремного населення» [14].

Серед основних шляхів скорочення «тюремних в'язнів», поряд із декриміналізацією частини діянь, що належать до злочинів, варто назвати більш широке застосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, спрощення процедури розгляду кримінальних справ, застосування умовного засудження, вдосконалення інституту умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, зменшення застосування взяття під варту як запобіжний захід [14].

У Кримінальному процесуальному кодексі України, який набрав чинності 19 листопада 2012 р., законодавець визначив ступінь суворості запобіжних заходів: особисте зобов'язання вважається найбільш м'яким, а утримання під вартою – найбільш суворим. У зв'язку з цим, слідчий суддя або суд зобов'язаний відмовляти в застосуванні запобіжного

заходу, якщо прокурор або слідчий не доведуть, що пом'якшуючий запобіжний захід не зможе запобігти ризикам, з метою уникнення яких варто застосувати суворішу міру запобіжного заходу. Як стверджують у Державній пенітенціарній службі України, завдяки новелам, які законодавець передбачив у КПК України, за рік його дії зменшено чисельність осіб, які перебувають у слідчих ізоляторах на 9 703 (або 30%), що, у свою чергу, є передумовою поліпшення умови тримання осіб у слідчих ізоляторах Державної пенітенціарної служби України [15]. У підсумку, кримінальна процесуальна політика України суттєво вплинула на кримінально-виконавчу через Кримінальний процесуальний кодекс України, який є основним джерелом кримінальної процесуальної політики.

Висновки. Отже, взаємодія кримінально-виконавчої та кримінальної процесуальної політики України має багатовекторний характер. Взаємозв'язок цих складових частин політики у сфері боротьби зі

злочинністю зумовлюється, в першу чергу, тим, що стадія виконання вироку, будучи однією зі стадій кримінального процесу, одночасно регулюється кримінальним процесуальним та кримінально-виконавчим законодавством.

Прикладом взаємодії кримінально-виконавчої та кримінальної процесуальної підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю може служити факт функціонування таких інститутів, як звільнення від покарання та його відбування, а також судимості та її зняття, які наділені міжгалузевим характером. Так само, як кримінально-виконавча, кримінальна процесуальна політика ґрунтується на основі системи загальноправових та міжгалузевих принципів тощо.

Одночасно кримінально-виконавчу та кримінальну процесуальну політику як галузеві науки та навчальні дисципліни поєднують тісні міжнаукові та міждисциплінарні зв'язки, зумовлені спільною метою усіх підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шадріна Е. Взаємозв'язок російського уголовного, уголовно-исполнительного и уголовно-процессуального права (проблеми раскогласования и согласования) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е. Шадріна ; Ин-т экономики, управления и права. – Казань, 2003. – 197 с.
2. Митрофанов І. Кримінальне, кримінальне процесуальне та кримінально-виконавче право: проблеми взаємозв'язку / І. Митрофанов // Вісник Криминологічно і асоціації України. – 2014. – № 8. – С. 104–118.
3. Яцишин М. Взаємодія кримінально-виконавчого законодавства з нормативними актами інших галузей права у процесі виконання покарань і ресоціалізації / М. Яцишин, П. Таргоній // Актуальні питання реформування правової системи України : зб. наук. пр. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 29-30 трав. 2009 р. / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Юрид. ф-т. – Луцьк, 2009. – С. 702–707 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.esuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/2028/1/resoc.pdf>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI05 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page18>.
5. Кримінально-виконавче право України. Загальна та особлива частини : підручник / [О. Литвинов, А. Степанюк, І. Яковець, К. Автухов, А. Гель, С. Лосич, Є. Назимко]; за заг. ред. д. ю. н., проф. О. Литвинова та д. ю. н., проф. А. Степанюка. – К.: ВД «Дакор», 2015. – 632 с.
6. Загурський О. Кримінальна процесуальна політика України: історико-правовий аспект: [монографія] / О. Загурський. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2014. – 215 с.
7. Назимко Є. Депеналізація як елемент пенальної політики України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Є. Назимко ; Академія адвокатури України. – К., 2011. – 22 с.
8. Назимко Є. Міждисциплінарні зв'язки інституту покарання неповнолітніх у системі права України / Є. Назимко // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. / редкол.: В. Тацій (голов. ред.), В. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – С. 212–217.
9. Кондратішина В. Кримінально-виконавча політика України: формування та реалізація: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. Кондратішина. – Львів, 2009. – 275 с.
10. Дикаєва М. Назначение и исполнение уголовных наказаний в России: криминологический анализ : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / М. Дикаєва ; Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена». – Санкт-Петербург, 2016. – 271 с.
11. Горох О. Система видів звільнення від покарання за українським законодавством кримінального блоку / О. Горох // European political and law discourse. – 2015. – Volume 2 Issue 6. – P. 201–207.
12. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07. 2003 р. № 1129-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
13. Загурський О. Принципи сучасної кримінальної процесуальної політики України / О. Загурський // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4(1). – С. 40–48.
14. Перминов О. Современные проблемы уголовной и уголовно-исполнительной политики / О. Перминов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.k.press.ru/bh/2003/2/perminov/perminov.asp>.
15. Рік за новим кодексом [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/697327;jsessionid=AD1F0DBF38BBB3227D49981818CB0BA0>.